

COMPARTIMENTAREA FUNCȚIONALĂ A LIMBII¹

de

Ioan OPREA

Atît pentru cunoașterea comună, cît și pentru cunoașterea științifică, cuvîntul *limbă* se aplică unor realități culturale care sînt concepute nu numai ca fiind distincte de alte tipuri de realii, dar care au și o evidentă identitate și unitate, verificabile prin faptul că cei care le folosesc au conștiința că le aparține și că le asigură comunicarea fiind aceleași pentru toți². Cu toate acestea, chiar vorbitorii obișnuiți și, desigur, în mod deosebit, specialiștii constată și admit că, în realitate, nu toți vorbesc la fel cînd folosesc aceeași limbă, încît vorbirea (folosirea limbii în comunicare sau în dialogul interior) se prezintă mereu diferită de la un vorbitor la altul, de la un moment la altul și de la o împrejurare la alta.

Din formulări precum cea întîlnită la G. W. F. Hegel, „*vorbirea și sistemul ei limba*”³, se poate înțelege că limba reprezintă aspectul sistematic (organizat și esențial) pe baza căruia se realizează vorbirea, iar gîndirea lingvistică a secolului al XIX-lea a făcut această distincție între limbă și vorbire, încît conceperea limbii ca activitate (ca *enérgeia*) de către hegelianul Wilhelm von Humboldt nu reprezintă, în principiu, decît admiterea faptului că ea se manifestă ca vorbire. Pînă la Ferdinand de Saussure nu s-au făcut însă delimitări conceptuale categorice între limbă și vorbire, chiar dacă existența acestor realități fusese observată anterior, acest lingvist stabilind că „limba este instrumentul și produsul vorbirii, dar asta nu le împiedică să fie două lucruri distincte”⁴, limba fiind „un produs social al facultății limbajului și un ansamblu necesar de convenții necesare adoptate de corpul social pentru a îngădui exercitarea acestei facultăți de

¹ Articolul păstrează grafia autorului.

² Vezi în acest sens Noam Chomsky, *Cunoașterea limbii*, București, Editura Științifică, 1996, p. 21, 235.

³ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Filozofia spiritului*, București, Editura Academiei, 1965, p. 257.

⁴ Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 44.

către indivizi”⁵. S-a ajuns astfel să se determine, pe de o parte, limbajul, o facultate sau o aptitudine de (a construi și de) a folosi sisteme de semne și, pe de altă parte, limba reprezentată de un sistem de semne propriu unui grup uman (istoricește constituit), care se manifestă în vorbire prin acte individuale având structuri și conținuturi variate.

Opinia lui Saussure potrivit căreia obiectul lingvisticii este limba (iar nu vorbirea) a conferit teoriei sale un caracter mentalist și, de aceea, urmașii au încercat posibilități de a orienta lingvistica spre vorbire, spre faptele concrete, spre modalitățile ei de structurare și spre elementele de care uzează. Pe această direcție, Charles Bally a introdus categoria „actualizării”, concepută ca mecanism al trecerii limbii în vorbire, care presupune orientarea semnelor lingvistice spre obiecte⁶. Ulterior, distincția saussuriană limbă – vorbire a fost detaliată prin sugestiile venite din opera lui Hermann Paul (sugestii pe care le-a receptat și A. Philippide), încât, în 1934, danezul Louis Hjelmslev considera limba o realitate abstractă în raport cu vorbirea, care constituie practica ei individuală, iar această practică individuală are ceva comun care este *uzul*⁷. Următoarea treptă a abstractizării, după uz, este reprezentată de *normă*, adică de ceea ce este obișnuință în uz, iar, în cadrul normei, există un domeniu al elementelor stabilizate prin relații reciproce, al *sistemului*, ce constituie un al treilea nivel de abstractizare. Reluând analiza, Eugen Coșeriu a stabilit că, pe baza vorbirii (care reprezintă actele de folosire individuală și instanțială a limbii), se realizează norma, adică ceea ce în vorbire este repetare a modelelor anterioare, deci, ceea ce este stabil în vorbire. Urmează un al doilea nivel de abstractizare în raport cu vorbirea, care este sistemul, în care sînt cuprinse aspectele funcționale, formele și opozițiile indispensabile, conținute de normă. În consecință, arată Coșeriu, „*sistemul și norma* aparțin unei stări de limbă”⁸, vorbirea fiind terenul de realizare și de creare a limbii.

Cert este, prin urmare, că și Eugen Coșeriu admite că limba este altceva decît vorbirea, fiind abstractă în raport cu aceasta, aceeași concluzie reieșind și din prima parte a studiului *Determinare și cadru*, unde acest lingvist notează că „limba este, concret, un mod istoric de a vorbi, conform unei tradiții”⁹, prin urmare, un *mod de a vorbi*, iar **nu o**

⁵ *Ibidem*, p. 36.

⁶ Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Quatrième édition revue et corrigée, Berne, Edition Francke, 1965, p. 77-100.

⁷ Louis Hjelmslev, *Sistema lingüístico y cambio lingüístico*, Madrid, Editorial Gredos, 1976, p. 55-56.

⁸ *Sistem, normă și vorbire*, în Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală, Cinci studii*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p.105.

⁹ *Determinare și cadru*, în Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului...*, p. 292.

vorbire, adică un act sau o sumă de acte de vorbire, încît „pentru lingvist, [limba] este *un sistem dedus din vorbire*”¹⁰. Cu toate acestea însă, Coșeriu se întreabă „«limba» însăși ce altceva este dacă nu un aspect al vorbirii?”¹¹, pentru a conchide apoi: „*Din punctul nostru de vedere, studiul limbii e studiul unui aspect al vorbirii: un aspect al vorbirii care nu e abstract* (s.n.), nici exterior vorbirii înseși, și care, firește, e fundamental, căci vorbirea este totdeauna istorică: înseamnă totdeauna «a vorbi o limbă»”¹². Pentru a explica această identificare a limbii cu vorbirea, în sensul că limba ar fi una dintre speciile vorbirii, aceasta fiind, după Coșeriu, singurul mod de existență și de manifestare a limbii istorice, acest lingvist afirmă în final că „un nume poate fi atît denumire a unui concept, cît și denotare a unui obiect”¹³. Neîndoielnic, această precizare este corectă, dar, din identitatea denumirii pentru concept și pentru fiecare dintre obiectele ce intră în sfera lui, nu rezultă și identitatea de natură și de esență dintre concept și obiectele respective, încît conceptul să devină el însuși un obiect în propria lui sferă. Or, afirmația „studiul limbii e studiul unui aspect al vorbirii” presupune o astfel de identitate.

Orice concept este, desigur, rezultatul unui șir de abstrageri și, cu cît el este mai general, cu atîta este mai îndepărtat de situațiile concrete, încît a relativiza sau a dizolva în concret o idee abstractă precum cea de „limbă”, sub care se cuprind realizări și posibilități concrete ce se pot întruni sub sfera ei, nu este firesc. Știința fiind o construcție rațională, lingvistica nu se poate constitui fără noțiunea independentă „limbă”, care, prin statut epistemologic, este altceva decît vorbirea, căci, fiind o abstracție, conceptul „limbă” nu se poate situa printre realizările concrete care reprezintă vorbirea (acte de vorbire, discursurile, textele) și este de natură diferită în raport cu acestea.

Cu toate acestea, așa cum a arătat Saussure, prin *limbă* trebuie să se înțeleagă și alte aspecte decît acela de a fi bază pentru vorbire, căci, observă acest lingvist, „limba nu este completă la nici unul [dintre vorbitori], ea nu există în chip perfect decît vorbită în masă”¹⁴ și, de aceea, se poate deduce de aici că limba se poate privi ca fiind unitară numai la nivel general, căci, chiar la acest nivel abstract, mintal, ea este neomogenă și nu este cuprinsă în conștiința nici unui vorbitor. Ca atare, dacă în vorbire nu se actualizează limba în întregime, aceasta înseamnă că, de fapt, se actualizează limbi diferite sau limbi cu un grad de generalitate mai redus decît cel reprezentat de limba considerată în totalitate. Fenomenul este, de

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 290.

¹² *Ibidem*, p. 293.

¹³ *Ibidem*, p. 301.

¹⁴ Ferdinand de Saussure, *op. cit.*, p. 39.

altfel, explicabil, fiindcă nici una dintre instituțiile și valorile sociale nu are o proiecție identică în conștiința indivizilor, oricât de coerent ar fi grupul pe care îl alcătuiesc. Există totuși diviziuni ale limbii, specifice grupurilor umane, care relevă o particularizare sau o coeziune suficient de accentuate, încât specialiștii au stabilit că, în sincronie, o limbă prezintă diviziuni pe baza cărora se realizează vorbirea grupurilor umane, ce se constituie pe diferite criterii.

Constatarea că limba are varietăți regionale este veche, iar o disciplină specială, geografia lingvistică, a stabilit că, într-un moment al existenței ei, limba are dialecte și graiuri. Dintr-o altă perspectivă, Saussure arăta că „un grad de civilizație avansat favorizează dezvoltarea unor limbi speciale (limba juridică, terminologia științifică etc.)”¹⁵, fenomen pe care lingviștii Școlii de la Praga l-au conceptualizat prin „stilurile funcționale”, ce reprezintă varietăți ale limbii literare, distincte printr-un număr de mijloace lingvistice specifice. Pe această bază s-a dezvoltat teoria stilurilor funcționale, care nu constituie un subiect al lingvisticii occidentale, dar care poate aduce precizări în legătură cu funcționarea și cu evoluția limbii. Este drept însă că, pînă în prezent, nu s-a reușit o sistematică a stilurilor funcționale unanim acceptate, iar schimbul de idei între specialiștii acestui domeniu din țări diferite este aproape inexistent. După R. A. Budagov, stilurile funcționale „sînt proprii în mod obiectiv limbii, independent de ceea ce deosebește sau nu deosebește vorbitorul în limbă”¹⁶, identificînd „stilul oral și stilul scris”, pe de o parte, și „stilul beletristic și stilul științific”, pe de altă parte.

Din aceste constatări rezultă că nu numai vorbirea prezintă variație, ci și limba, însă această variație are cauze și naturi diferite în cele două cazuri, căci, în vreme ce trăsăturile particulare ale vorbirilor decurg în cea mai mare parte din aspecte extralingvistice (obiectul și condițiile comunicării, abilitatea și dispozițiile vorbitorului, statutul interlocutorului etc.), variația limbii reprezintă diviziunile pe baza cărora se realizează vorbirea particulară a unor grupuri de vorbitori, iar nu a unor vorbitori individuali. Cea mai importantă distincție în cadrul limbii este cea stabilită de G. Ivănescu, între limba populară și limba literară¹⁷, două niveluri ale limbii care corespund celor două niveluri ale culturii din concepția lui Lucian Blaga, distincție ce se poate pune în legătură cu ceea ce R. A. Budagov numea „stilul oral și stilul scris”, dar care nu reprezintă aceeași perspectivă. Principalele diviziuni ale limbii populare sînt cele provinciale, dialectele și graiurile, iar, ale limbii literare, „limbile speciale”

¹⁵ *Ibidem*, p. 45.

¹⁶ R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, București, Editura Științifică, 1961, p. 463.

¹⁷ G. Ivănescu, *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „Philologica”, II (1972), p. 5-26.

amintite de Saussure sau stilurile funcționale, disocierile vizînd de data aceasta statutul social și profesional al grupurilor de vorbitori, iar nu regiunea în care se află. Astfel se prezintă lucrurile în epoca modernă, cînd limbile literare sînt „comune”, cuprinzînd spațiile naționale în întregime, dar, în epoca medievală, dialectele limbii populare puteau avea corespondente literare diferențiate, lipsind o limbă supradialectală.

Pornind de la această varietate de existență și de manifestare a limbii considerate din punct de vedere sincron, Eugen Coșeriu a propus o orientare a cercetării care să vizeze corespondența dintre varietățile limbii și tipurile vorbirii. După Coșeriu, o limbă nu se manifestă în comunicare ca un mod unic și invariabil de a vorbi, ci prin modalități diversificate și mereu înnoite. Fiecare dintre aceste modalități se concretizează pe baza unui aspect interiorizat al limbii pe care orice vorbitor, ca reprezentant al unui grup căruia îi este propriu un tip de vorbire, îl are în conștiința sa. Ca atare, există în fiecare vorbire o limbă „care funcționează în discurs”¹⁸, o *limbă funcțională*, în care „funcționează paradigmele și opozițiile lingvistice”¹⁹, ca formă particulară a limbii pe care se realizează vorbirea. Rezultă de aici că o limbă funcțională este o formă determinată a limbii istorice, formă care se actualizează în actele de vorbire, iar limba istorică este o însumare de limbi funcționale.

Intenția declarată a demersului lui Eugen Coșeriu este de a orienta lingvistica spre studiul vorbirii, iar nu al limbii, așa cum preconiza Ferdinand de Saussure. În acest caz, cercetarea s-ar iniția prin stabilirea tipurilor de vorbiri (sau de discurs) spre determinarea limbilor funcționale și spre realizarea taxinomiilor. În realitate însă, Coșeriu pornește tot de la limbă ca totalitate (limba istorică), în spațiul căreia distinge elementele ce nu țin de „tehnica liberă” și, prin urmare, nu pot da specificitate limbilor funcționale, pentru a stabili apoi criterii de clasificare. Astfel se construiește o sistematică a limbilor funcționale, fără a se realiza o identificare și o enumerare, măcar parțială, a lor. *Arhitectura limbii*, adică modul ei de alcătuire din perspectiva elementelor componente și a aspectului compozițional care-i dă unitate, comportă, după acest lingvist, „cel puțin trei tipuri de varietate”: „1) varietate în spațiu: 2) varietate între straturile sau păturile socioculturale ale societății și 3) varietate între scopurile expresive, determinate de elementele fundamentale ale actului lingvistic concret, care sînt în afară de vorbitor”²⁰. Aceste tipuri sînt efectul a trei fascicule de diferențe determinabile într-o limbă istorică: 1) diferențe

¹⁸ *Limba funcțională*, în Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Editura ARC, 2000, p. 250.

¹⁹ *Arhitectura și structura limbii*, în Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, Iași, 1994, p. 49.

²⁰ *Arhitectura și structura limbii*, p. 58.

diatopice sau geografice, 2) diferențe diastratice sau verticale (de nivel) și 3) diferențe diafazice sau stilistice²¹.

În mod firesc, taxinomia lui Coșeriu necesită detalieri, atît pe baza celor precizate de acest lingvist, cît și pe baza raportării la diviziunile avute în vedere de alți specialiști. Cele mai relevante precizări le-a făcut Coșeriu în legătură cu diferențele diatopice, din perspectiva cărora se disting limbile funcționale sintopice reprezentate de dialecte și de graiuri. Desigur, aceasta vizează în mod evident limba populară, dar uneori și limba literară, în măsura în care aceasta cunoaște diferențieri regionale sau corespunde dialectelor, ca în evul mediu european. În legătură cu diferențele verticale sau diastratice, care caracterizează unitățile sinstratice ale limbii, situația este mai puțin clară, deoarece Coșeriu nu indică întotdeauna ce înseamnă de fapt „nivel de limbă”. Se aduc în discuție cu acest prilej comunitățile diferențiate pe caste din India²², dar acesta este un fenomen singular, încît nu poate fi relevant și, de aceea, este preferabil de admis precizarea că aici se includ „diferențe între limba comună și «dialect» (ca «limbă populară»)»²³, limba comună fiind *limba literară*. Este normal, prin urmare, să se admită, așa cum proceda G. Ivănescu, că nivelurile limbii sînt, în primul rînd, limba populară („nivelul minor”) și limba literară („nivelul major”). Coșeriu nu face însă în mod clar o astfel de afirmație, deși acest lucru se poate deduce și din opozițiile realizate cînd precizează: „diferențele diafazice – conform comunităților – să fie notabile, de exemplu, între limba vorbită și limba scrisă, între limba «uzuală» (germ. *Umgangssprache*) și limba literară, între modul de vorbire familiar și cel «public» (sau, eventual, solemn), între limbajul curent și limbajul administrativ etc.”²⁴. Trecînd în zona diferențelor diafazice sau stilistice, distincții care erau atribuite uneori în mod implicit și domeniului vertical (diastatic), clasificările, interesante din punct de vedere teoretic, sînt de cele mai multe ori greu de aplicat la situațiile concrete, la vorbire, dacă se urmărește identificarea unităților sinstratice și sinfazice. Situația nu se clarifică suficient nici prin precizarea că cele trei domenii ale limbii sincronice sînt obiectul a trei discipline lingvistice, dialectologia, sociolingvistica și stilistica limbii²⁵, ținînd cont de granițele mobile ale acestora (mai ales ale ultimelor două).

Deși urmărește să stabilească sistemele care stau în mod nemijlocit la baza actelor de vorbire, Eugen Coșeriu observă că „limba funcțională nu este limba exclusivă a nici unui vorbitor și a nici unui text”, încît „poate în

²¹ Vezi *Limba funcțională*, p. 263 și *Arhitectura și structura limbii*, p. 59.

²² *Limba funcțională*, p. 264.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 265.

²⁵ *Arhitectura și structura limbii*, p. 63.

unele texte strict științifice” se folosește o formă unică a limbii sincronice²⁶. În acest caz, dacă „limba funcțională este o formă ideală, ca obiect al lingvisticii structurale, care este nu numai sincronică, ci și sintopică, sinstratică și sinfazică”, se poate constata că obiectivul de a determina limbile funcționale ale limbii sincronice nu este atins, căci rezultatele investigației au condus la constatarea existenței unor combinații, iar nu a unor sisteme care să delimiteze și să genereze tipurile de vorbiri.

Așa cum se poate observa, construcția inductivă intenționată de Coșeriu, pornind de la vorbire spre limbă (uneori, așa cum s-a amintit, cu predispoziția de a dizolva limba în vorbire) nu conduce la determinări precise ale limbilor funcționale din sincronia limbii istorice, deoarece vorbirea însăși se construiește prin amalgamări de limbi funcționale, așa cum natura oferă elementele chimice în compuși, iar nu în stare pură (limba istorică este, de altfel, și ea, naturală!). Numai o limbă artificială poate fi actualizată ca un sistem pur, întotdeauna identic cu sine, prin urmare o limbă funcțională perfect distinctă. Ca atare, pentru limba istorică, limbile funcționale sînt de fapt repere de raportare (cum lasă să se înțeleagă și Coșeriu, în cele din urmă), iar nu modele minime de realizare a vorbirii, fiindcă asemenea modele nu există decît teoretic. Totuși, din punct de vedere metodologic, conceptul „limbă funcțională” este util, fiind primul nivel de abstractizare în raport cu vorbirea, reprezentînd imaginea-tip pentru variantele realizate concret în vorbire și întrunind un ansamblu de trăsături comune ale acestor variante, organizate într-un sistem individualizat și cu un grad ridicat de coeziune. De obicei, o limbă funcțională interferează cu altele, iar, uneori, cu limbajele nonverbale, atunci cînd realizează vorbirea. Limba istorică, privită sincron, nu este o însumare a limbilor funcționale, ci gradul de abstractizare cel mai înalt al limbii, în care imaginile-tip ale sistemului sînt raportabile la cele din limbile funcționale, dar ele sînt mai puțin numeroase fiindcă sînt mai generale. Între aceste extreme, limba funcțională și limba sincronică, se distribuie, la diferite nivele, celelalte diviziuni ale limbii stabilite de specialiști, între care dihotomia limbă populară – limbă literară este cea mai importantă și cea mai particularizantă pentru limbile istorice.

Uneori, însuși statutul de limbă de sine stătătoare al unui grup de dialecte este girat de existența limbii literare, încît, cum observă, de altfel, și Coșeriu, dialectele franco-provensale din centrul Franței nu sînt considerate o limbă istorică distinctă, fiindcă nu și-au creat un aspect literar. Pe de altă parte, grupul dialectelor flamande și grupul dialectelor olandeze au fost considerate mult timp ca alcătuiind limbi diferite, deoarece

²⁶ *Ibidem*, p. 60.

aveau forme literare deosebite, în ciuda faptului că aceste grupuri dialectale nu împiedică înțelegerea dintre vorbitori. Reciproc inteligibile sînt dialectele olandeze și cu dialectele germanei de jos vestice, dar acestea sînt repartizate limbii germane, fiindcă limba literară este aici germana. Dintr-o altă perspectivă, există limbi literare al căror sistem este în mare parte similar aceluia din limba populară, cum este cazul limbii române și al altor limbi din estul Europei, dar, în Occident, de obicei limbile literare au viață independentă, ce ține de activitatea erudiților (ca în franceză, italiană, engleză etc.). În plus, așa cum observa Noam Chomsky, într-un caz ca cel al limbii chineze, numai scrierea comună întrunește dialecte și graiuri care în vorbire nu relevă vreun fel de afinități.

Se pare că problema dacă în lingvistică trebuie plecat de la limbă sau de la vorbire nu trebuie pusă în mod tranșant, căci, pe de o parte, limba nu se poate studia privind-o în sine, fără a avea în vedere și situațiile concrete pe care le oferă vorbirea (și redarea ei prelucrată în texte), iar, pe de altă parte, vorbirea se produce pe baza limbii, încît, chiar atunci cînd se pornește de la fapte empirice, ele sînt interpretare și apreciate avînd în vedere limba. Ca atare, dacă s-ar încerca un răspuns la întrebarea formulată de Louis Hjelmslev: „În ce grad se poate considera ca sistem un stadiu de limbă?”²⁷, acesta ar fi că orice stadiu de limbă are un sistem corespunzător gradului de abstractizare reprezentat de stadiul respectiv. Chiar orice vorbire are un sistem, rezultat din elemente comune abstrase din limbile funcționale antrenate în realizarea ei, între care, după cum a specificat Coșeriu, una reprezintă elementul determinant și repartizează vorbirea (sau textul) la un dialect, la un nivel, la un stil etc. al limbii istorice.

THE SUBDIVISIONS OF LANGUAGE ACCORDING TO ITS FUNCTIONS (Abstract)

The aim of this work is to offer a theoretical and critical analysis of the opinions concerning the language division, starting from the specialists' proposals. The result of the inquiry is that, between *language* (fr. *langue*) in Saussurian view and *functional language* in Coseriu's theory, it is necessary to admit Ivănescu's dichotomy *folk language* – *literary language*. The folk language has, as important sections, the dialects and, in the same time, literary language has the functional styles.

²⁷ Louis Hjelmslev, *op. cit.*, p. 35.